
ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

УДК 338.432:332.1

С. В. КОЗЛОВСЬКИЙ,
*професор, доктор економічних наук,
професор кафедри організації обліку та звітності
Вінницького національного аграрного університету,*
В. О. КОЗЛОВСЬКИЙ,
*доцент, кандидат економічних наук,
професор кафедри економіки промисловості і організації виробництва
Вінницького національного технічного університету,*
О. М. БУРЛАКА,
аспірант Вінницького національного аграрного університету

СТІЙКІСТЬ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ РЕГІОНУ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

Визначено проблеми забезпечення стійкості аграрної галузі регіону. Запропоновано авторські тлумачення категорій “економічна стійкість регіону” та “економічна стійкість аграрної галузі”. Класифікацію категорії “стійкість розвитку аграрної галузі регіону” доповнено інтелектуально-інноваційною складовою. Запропоновано структурну модель управління стійкістю розвитку аграрної галузі регіону. Визначено функції та місце держави у її забезпеченні.

Ключові слова: стійкість, регіон, аграрний сектор, управління, держава, розвиток.

S. V. KOZLOVS' KYI,
*Professor, Doctor Econ. Sci.,
Professor of the Chair of Organization of Records and Accounts
Vinnytsya National Agrarian University,*
V. O. KOZLOVS' KYI,
*Assoc. Professor, Cand. of Econ. Sci.,
Professor, Chair of Industry Economy and Production Management,
Vinnytsya National Technical University,*
O. M. BURLAKA,
postgraduate, Vinnytsya National Agrarian University

THE STEADINESS OF DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN BRANCH OF A REGION AS A FACTOR OF UKRAINE'S ECONOMIC GROWTH

The problems of support of the steadiness of the agrarian branch of a region are defined. Authors' interpretation of the categories “economic steadiness of a region” and “economic steadiness of the agrarian branch” is proposed. The classification of the category “economic steadiness of the agrarian branch of a region” is supplemented by the intellectual-innovative component. A structural model of control over the steadiness of development of the agrarian branch of a region is proposed. State's functions and place in its ensuring are defined.

Keywords: steadiness, region, agrarian sector, management, state, development.

Козловський Сергій Володимирович (Kozlovs'kyi Sergii Volodymyrovych) – e-mail: s@vin.ua;
Козловський Володимир Олександрович (Kozlovs'kyi Volodymyr Oleksandrovych) – e-mail: v@vin.ua;
Бурлака Ольга Михайлівна (Burlaka Ol'ga Mykhailivna) – e-mail: olggaburlaka@mail.ru.

В умовах наростаючих темпів урбанізації для багатьох країн світу, в тому числі й для України, дедалі актуальнішою стає проблема забезпечення стійкого розвитку аграрної галузі. Найгостріше питання стійкого і комплексного розвитку виокремлюється в аграрних регіонах нашої країни, де дана форма територіальної організації населення і виробництва переважає. З урахуванням того, що пріоритетним напрямом національної політики України є забезпечення населення якісними продуктами харчування широкого асортименту й достатньої кількості, наукова проблематика розвитку аграрної галузі є дуже актуальною. Її вирішення багато в чому залежить від стану та умов функціонування сільського господарства, яке зазнало істотних трансформаційних змін у результаті проведених протягом 1990-х років реформ і, незважаючи на це, продовжує залишатися в складному фінансово-економічному становищі.

Сучасний етап розвитку управління національною економікою характеризується інтенсифікацією процесів переходу до соціально-ринкового типу регіональної політики, орієнтованої на прискорення темпів та підвищення якості економічного зростання. Регіональні особливості виробничої діяльності аграріїв та посилення соціально-економічного значення аграрного сектору економіки спонукають до необхідності розробки та обґрунтування методологічних положень, спрямованих на вирішення багатопланових і різноаспектних проблем забезпечення стійкого розвитку аграрної галузі на рівні регіональних структур.

Отже, **мета статті** полягає в дослідженні теорії та сутності поняття "стійкість аграрної галузі регіону", тлумаченні термінів "економічна стійкість регіону" та "економічна стійкість аграрної галузі регіону", вдосконаленні категорії "стійкість розвитку аграрної галузі регіону", виокремленні її рівнів, розробці моделі управління нею, визначенні функцій держави у забезпеченні стійкості розвитку аграрної галузі, формуванні функціональної моделі управління стійкістю та розвитком аграрної сфери регіону на основі індикативного планування.

Проблемам стійкого розвитку аграрної галузі присвячено класичні праці Ф.О. Баталіна, М.І. Вавілова, С.Ю. Вітте, В.В. Докучаєва, М.Д. Кондратьєва, Й.С. Пасхавера, О.Ф. Фортунатова, Б.С. Ястремського. Закладені ними концептуальні положення стійкості та стабільності набули подальшого розвитку в дослідженнях В.М. Афанасьєва, І.П. Бойка, І.Б. Загайтова, П.Д. Половінкін, А.І. Манеля та інших. Проблеми формування наукових основ стійкого розвитку аграрної галузі також дістали відображення в працях багатьох українських учених-економістів: В.В. Вернадського, Б.М. Данилишина, М. І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, Г.Б. Іваницької, О.Л. Кашенко, М.Ф. Кропивка, Г.М. Калетніка, Л.В. Мельника, Є.В. Мішеніна, М.М. Паламарчука, С.А. Подолинського, В.М. Трегобчука, Г.В. Черевка та інших.

Питання відтворення і раціонального використання ресурсного потенціалу в аграрній сфері досліджували П.П. Борщевський, І.І. Лукінов, А.Г. Мазур, О.В. Мороз, С.В. Мартинов, О.С. Онищенко, Г.М. Підлісецький, П.Т. Саблук, О.В. Скидан, Р.І. Тринько, М.М. Федоров, О.М. Царенко, А.В. Чупіс, В.В. Шиян, О.Г. Шпикуляк, В.В. Юрчишин. Водночас питання забезпечення стійкого розвитку аграрної галузі на рівні окремого регіону досліджені ще недостатньо і до того ж залишаються вельми гострими.

У забезпеченні стійкості розвитку економіки особлива роль належить аграрній галузі. “Виробництво продуктів харчування, – писав К. Маркс, – є найпершою умовою життя безпосередніх виробників і всякого виробництва взагалі” [1]. Причому цей процес повинен бути безперервним і стабільно зростаючим, адже люди не тільки не можуть припинити споживати продовольство, але й повинні нарощувати обсяги і покращувати якість вироблених продуктів з огляду на зростання потреб і чисельності населення. Вирішення цієї проблеми є дуже актуальним, оскільки феномен усієї історії людства – це постійна наявність голодуючих у світі.

Аналіз макроекономічних показників економіки України свідчить, що її аграрна галузь на даний час є чи не єдиною, яка фактично витягує всю економіку країни. За даними МВФ, у 2013 р. в Україні ВВП на душу населення становив 3862 дол., що є меншим, ніж в Албанії чи Монголії. У цілому це говорить про кризовий стан вітчизняної економіки, особливо у світлі подій, які відбуваються з початку 2014 р., що призвели до відпливу інвестиційного капіталу з України, знецінення національної валюти, зменшення реальних доходів населення, зупинення виробничих потужностей через розірвання контрактів на поставку продукції, посилення інфляційних процесів тощо. При цьому у 2013 р. на вітчизняний АПК припадала найбільша частка в сумарному показнику експорту: Україна експортувала агропродовольчої продукції на 17 млрд. дол., тоді як імпорт зріс майже на 9% і становив 8,2 млрд. дол.; 2/3 експорту агропродовольчих товарів забезпечували 5 видів продуктів: кукурудза – 13%, пшениця – 11%, насіння ріпаку – 7%, соняшникова олія – 19% і соняшниковий шрот – 5%.

За даними Державного інформаційно-аналітичного центру моніторингу зовнішніх товарних ринків *, пріоритетним напрямом для України в структурі експортного товарообороту у 2013 р. були країни СНД, куди експортувалося близько 36% товарів; на 10% менше продукції надійшло до країн ЄС. Серед провідних імпортерів української продукції є також країни Близького і Далекого Сходу, де купують, відповідно, 18% і 8% товарів, які йдуть на експорт. Приблизно такий самий вигляд має структура імпорту до України: найбільші його обсяги (37%) – з СНД, далі йдуть країни ЄС (35%), Далекого (15%) та Близького (3%) Сходу.

Негативним у цьому процесі є те, що експортовані товари мають низьку додану вартість. Тут доречно зазначити, що ще в 1660–1685 рр. в Англії за часів короля Карла II був прийнятий закон, який забороняв вивезення сировини, оскільки після її обробки за кордоном вона завозилася до країни за більш високими цінами. На нашу думку, Україна також має диверсифікувати структуру свого експорту агропродовольчих товарів і нарощувати експорт товарів з високою доданою вартістю. Як результат, значимість аграрної галузі в економіці країни зростатиме.

Вітчизняний аграрний сектор стане “локомотивом” модернізації держави і джерелом розвитку національної економіки за рахунок мультиплікативного ефекту різних її сфер (харчової промисловості, машинобудування тощо).

* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrdzi.com/>.

Проблема забезпечення стійкості розвитку аграрної галузі є неновою, проте напрями її реалізації в умовах сучасних економічних відносин істотно відрізняються (рис. 1).

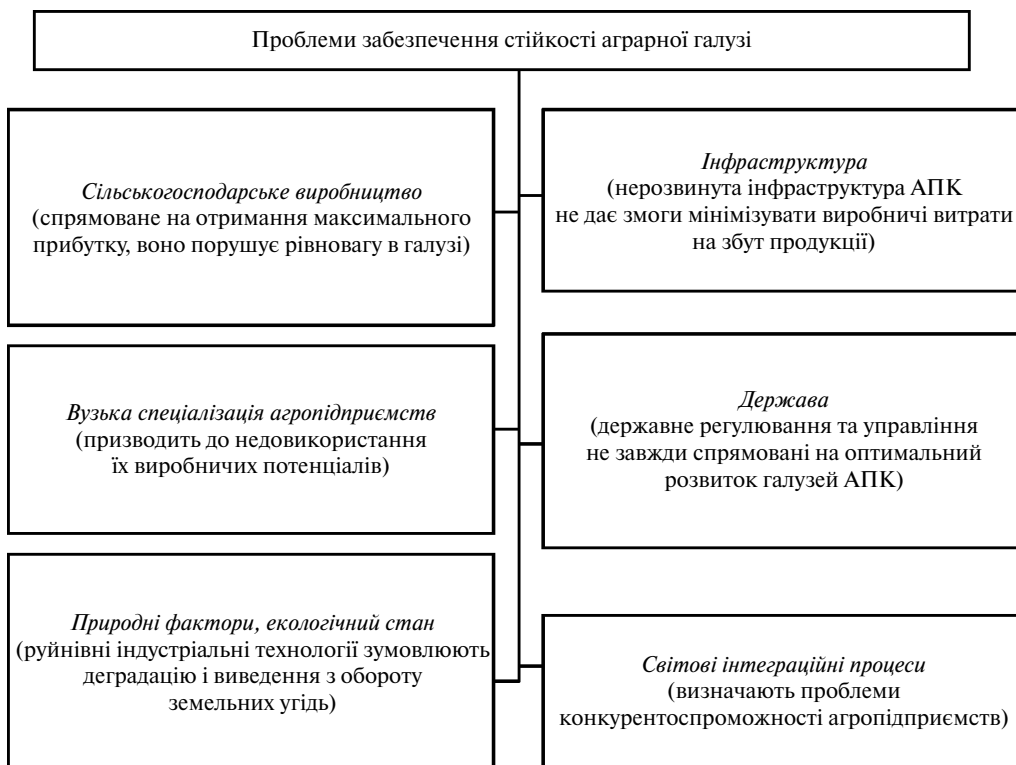

Рис. 1. Проблеми забезпечення стійкого розвитку аграрної галузі

Складено авторами за [2].

По-перше, сільське господарство продовжує залишатися головним виробником продуктів харчування і основним джерелом життєдіяльності людини. Будь-які порушення в його розвитку призводять до дестабілізації та диспропорцій виробництва і споживання. Структурні зміни в галузі в умовах трансформаційної економіки в основному спрямовані на виробництво тієї продукції, яка забезпечує максимальний прибуток, що в аграрній сфері не завжди є виправданим з точки зору стійкості виробництва, забезпечення продовольчої безпеки суспільства і збереження родючості ґрунтів.

По-друге, ринкові умови визначають процеси вузької спеціалізації підприємств сільського господарства, тобто виробництва продукції, яка дає найвищий прибуток. Однак мінливі конкуренція і кон'юнктура світового ринку вирівнюють ціни і рентабельність товаровиробників, що, врешті-решт, призводить до недовикористання виробничого потенціалу сільськогосподарської галузі, зниження обсягів і стійкості виробництва, загострення соціальних проблем [2].

По-третє, природні фактори відчутно впливають на всі процеси, що відбуваються в сільському господарстві. Часткове їх регулювання шляхом меліорації, хімізації, механізації, організації насінництва на науково обґрунтова-

ному рівні вимагає великих інвестиційних вкладень, яких нині в достатньому обсягу немає ні у сільських товаровиробників, ні у держави. Це сприяє збереженню нестійкості виробництва основних видів сільськогосподарської продукції.

По-четверте, важливою умовою стійкості аграрної галузі виступає розвинута інфраструктура АПК, насамперед аграрного ринку. З переходом до ринкових відносин її формування і нормальне функціонування ускладнено, що збільшує витрати на просування продукції до споживача, зумовлює значні цінові перепади, що так само породжує нестійкість розвитку сільського господарства.

По-п'яте, стійкість сільськогосподарського виробництва і взаємозв'язаних з ним сфер економіки значною мірою залежить від регулятивної ролі держави. Проте її вплив у даний час є недостатнім. Це порушує нормальний хід відтворювального процесу, а шкода від нестабільності в аграрній сфері істотно перевищує збитки в інших галузях.

По-шосте, загроза стійкості аграрної галузі України за умов світових інтеграційних процесів визначається неспроможністю більшості підприємств виробляти продукцію, яка відповідає світовим стандартам.

Усе це посилює увагу сучасних дослідників [3; 4] до проблеми стійкості виробництва та розвитку сільського господарства. При цьому основні підходи до розкриття даного поняття і розробки заходів, які забезпечуватимуть динамічний розвиток, визначаються, насамперед, необхідністю подолання кризового стану аграрного виробництва. Ретроспективний огляд теоретичних аспектів проблеми стійкості сільського господарства показує, що протягом багатьох років вона є серед найактуальніших для держави. Однак, незважаючи на значну кількість наукових публікацій з питань підвищення стійкості виробництва у цілому і сільськогосподарського зокрема, слід зазначити, що стійкість розвитку аграрної галузі являє собою нову і ще недостатньо розкриту категорію з точки зору як сутності, так і методології дослідження.

Нині відсутнє єдине і загальновизнане визначення категорії “стійкість розвитку аграрної галузі (сектору)”, що зумовлено суперечливістю і нерозробленістю концепцій стійкого розвитку, нестачею інформації для кількісного вимірювання ступеня стійкості. Одні автори під стійкістю, зокрема, землеробства розуміють здатність протистояти негативним впливам, переважно – стихійним силам природи, попереджати або послаблювати спади виробництва [5]; другі – розглядають її як стійкість середнього рівня динамічного ряду [6]; треті – трактують її як стійкість еволюції, розвитку досліджуваного явища [7]. Однак тільки цим поняття стійкості не вичерпується. Стійкість аграрного розвитку – це не тільки можливість подолати несприятливі для сільського господарства явища, але й здатність використовувати їх з найбільшим ефектом.

Для розробки моделі управління стійким розвитком аграрної галузі регіону необхідно визначитися з тлумаченнями понять “економічна стійкість регіону” та “економічна стійкість аграрної галузі”. Враховуючи дослідження, проведені окремими науковцями [8; 9], прийmemo, що:

– економічна стійкість регіону – це здатність його економіки після деякого збурення (зміни зовнішніх чи внутрішніх чинників розвитку) швидко по-

вертатись у стан, не гірший від попереднього, зберігати його як завгодно довго, а також поліпшувати за умови позитивної зміни економічних процесів у регіоні;

– економічна стійкість аграрної галузі – це її здатність протидіяти зовнішнім та внутрішнім впливам, зберігати стабільну рівновагу протягом достатнього часу.

Перехід до стійкого розвитку аграрної галузі регіону – процес досить тривалий, який вимагає розв'язання складних економічних завдань. У міру просування до стійкого розвитку саме уявлення про нього змінюватиметься і уточнюватиметься, потреби людей – раціоналізуватимуться відповідно до наявних обмежень, а засоби задоволення цих потреб – удосконалюватимуться. Тому реалізацію принципів стійкого розвитку слід розглядати поетапно. Причому тільки для відносно ранніх етапів можуть бути розроблені певні програмні та прогнозні документи.

Регіон є, з одного боку, складною соціально-економічною системою, внутрішнє середовище якої становлять економічна, соціальна та екологічна підсистеми, а з іншого – підсистемою більш високого ієрархічного рівня. Отже, стійкість регіональної соціально-економічної системи залежить від стійкості як соціально-економічних систем більш високого рівня, наприклад країни в цілому, так і підсистем (галузей), що входять до її складу.

Різноманітність підходів до визначення стійкості розвитку аграрної галузі регіону зумовлена багатогранністю даної проблеми, надзвичайною складністю об'єкта і сукупності завдань, що вирішуються даною галуззю в цілому та її складовими зокрема. Пошук нових напрямів і шляхів розвитку аграрної діяльності, що знижують її негативний вплив на навколишнє середовище, визначив появу нового тлумачення стійкості аграрного виробництва як виробництва, орієнтованого на якість продуктів харчування, якість життя і безпеку навколишнього середовища, збереження умов для стабільного забезпечення людства продовольством у довгостроковій перспективі. За такого загального екологічного підходу [10] в понятті "стійкість розвитку аграрної галузі регіону" виділяють такі категорії: екологічну, виробничу, економічну і соціальну. Ми пропонуємо доповнити їх інтелектуально-інноваційною складовою [9] (рис. 2).

Однозначного визначення поняття "інтелектуальний потенціал" немає. Ми схилиємося до думки вчених, які розглядають інтелектуальний потенціал як єдність творчих і трудових індивідуальних потенціалів працівників підприємства, що характеризують їх здатність до виробництва матеріальних благ за допомогою матеріалізації знань, а також їх адекватність вимогам управління.

Інноваційний потенціал ми трактуємо як сукупність усіх видів інформаційних, інтелектуальних, технологічних і науково-виробничих ресурсів, включаючи технологічну документацію, патенти, ліцензії, бізнес-плани, інноваційні програми тощо. Від стану інноваційного потенціалу залежить вибір тієї чи іншої стратегії розвитку; інноваційний потенціал у даному випадку можна вважати "ступенем готовності" економічної системи виконати поставлені цілі розвитку.

Система стійкості розвитку аграрної галузі регіонів є структуроутворюючим елементом економічної системи національного рівня і основною ланкою в комплексі заходів щодо забезпечення населення продовольством.

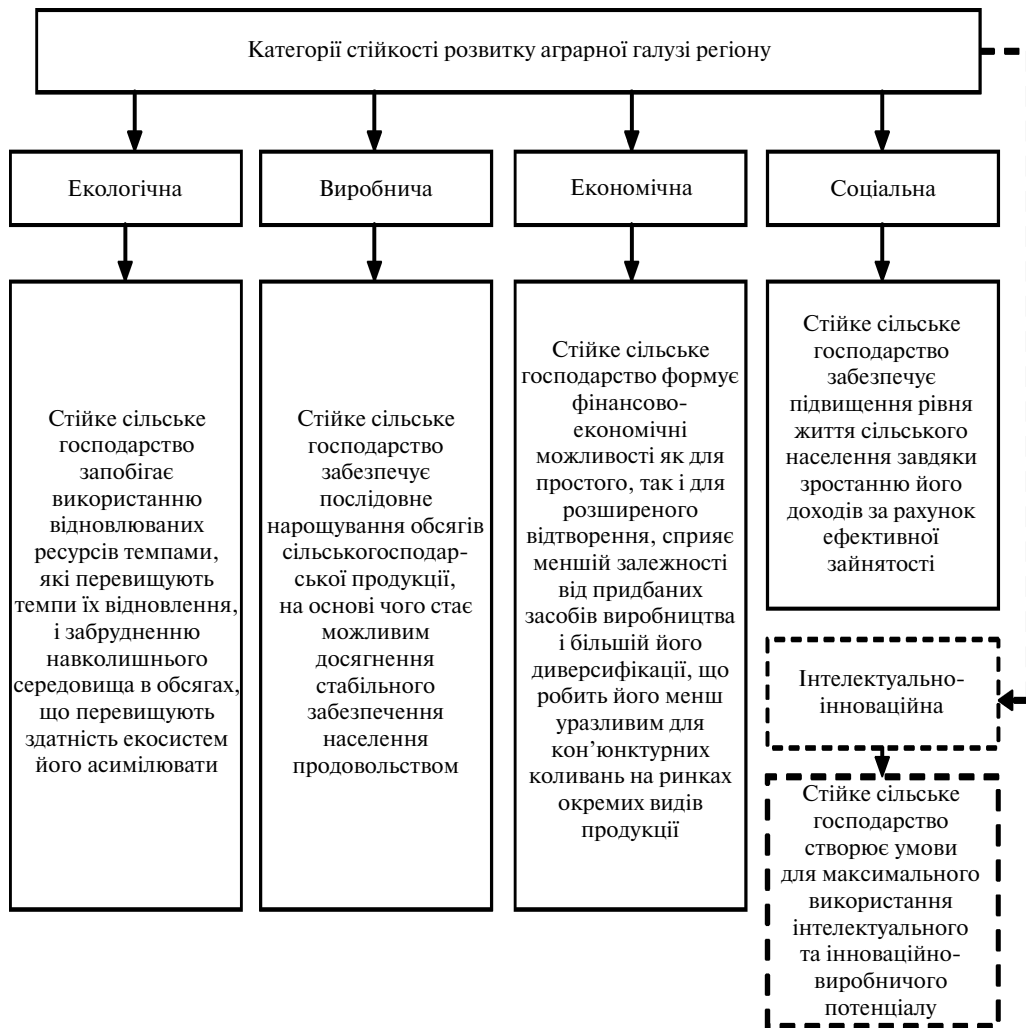

Рис. 2. Категорії поняття “стійкість розвитку аграрної галузі регіону”

Складено авторами за [10].

Розглядаючи сільське господарство (аграрний сектор економіки) як єдину економіко-еколого-соціальну систему, що має певні цілі, структурно єдині функціональні зв'язки та особливості, вважаємо, що в сучасний період важливе значення надається не просто фактичному зростанню сільськогосподарського виробництва, а й підвищенню його економічної ефективності, яка забезпечує стійкість у цілому. Так, збільшення обсягів виробництва тваринницької продукції без кардинального підвищення її рентабельності (яка є значно нижчою, ніж у рослинництві) може призвести до загострення проблем відтворення в аграрному секторі. Водночас зростання ефективності, яке не супроводжується збільшенням обсягів виробництва, створює небезпеку посилення залежності країни від імпорту продовольства і може спричинити зростання безробіття на селі та розширення масштабів бідності.

Вимагає пояснення і підхід до досягнення соціальних цілей стійкого розвитку аграрного сектору. Справа в тому, що поліпшення умов життєдіяльності працівників сільського господарства виходить за межі галузі і багато в чому по-

в'язане з комплексним розвитком сільських територій (регіонів). Тому очевидно є взаємозалежність стійкості аграрного сектору і рівня сільського розвитку. Тісний зв'язок розвитку сільського господарства з розвитком села як соціально-територіальної підсистеми суспільства, в якій ця галузь домінує, на наш погляд, є найважливішою компонентою методології дослідження проблем стійкості аграрної сфери. Саме такий підхід декларувався на сесії ФАО в Римі в 1996 р., у матеріалах якої сказано: "Головним завданням Програми стійкого сільського господарства та розвитку є стабільне підвищення рівня виробництва продуктів харчування і забезпечення продовольчої безпеки" *.

Отже, суть системного підходу до трактування стійкості розвитку аграрної галузі регіону полягає в збалансованому поєднанні виробничих, економічних, соціальних та екологічних цілей. Використовуючи системний підхід і спираючись на виявлені сутнісні ознаки досліджуваної категорії, стійкість розвитку регіональної аграрної галузі ми розуміємо як динамічний процес переходу системи на якісно новий інноваційний рівень, спрямований на забезпечення економічно обґрунтованого, екологічно безпечного, соціально орієнтованого розширеного відтворення, на підвищення рівня та поліпшення якості життя сільського населення в умовах впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Процес переходу аграрної галузі до стійкого розвитку передбачає реалізацію кількох рівнів (рис. 3).

Перший, нижчий, рівень розвитку передбачає наукове дотримання сівозмін, застосування вітрозахисних смуг і сучасну меліорацію земель, оптимально зумовлене дотримання зберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур, формування продуктивного стада, перехід на біологічні способи захисту культур від шкідників, зменшення використання агрохімікатів та пестицидів.

Другий, середній, рівень стійкості сільського господарства передбачає, поряд із зазначеними характеристиками, низку додаткових — поліпшення родючості ґрунтів та природних ресурсів сільського агроландшафту, використання прогресивної діагностики аналізу ґрунтового покриву і стану здоров'я сільськогосподарських тварин, постійний моніторинг шкідників і хвороб рослин і тварин.

На третьому, вищому, рівні увагу слід приділяти формуванню та організації господарств, які виробляють екологічно чисту рослинницьку і тваринницьку продукцію, зосереджені на впровадженні найбільш прогресивних, безпечних і безвідхідних технологій у галузі імунної, генної інженерії та дистанційному зондуванні об'єктів агрокомплексу. Особливе значення має надаватися практичному використанню принципів агромаркетингу і підприємництва. Також передбачається комплекс заходів з пом'якшення і попередження безробіття на селі, регулювання зайнятості в розрізі всіх організаційно-правових форм господарювання, створення умов для підвищення стимулів до високопродуктивної праці в аграрній сфері виробництва, у тому числі за рахунок широкого розвитку в господарствах різних видів несільськогосподарських виробництв. У кінцевому підсумку, це сприятиме стійкості розвитку аграрної галузі в плані вдосконалення економічної та соціаль-

* Promoting Sustainable Agriculture and Rural development: Agenda 21. — Ch. 14. — Rome : FAO, 1996. — P. 42.

но-трудової сфери на селі, підвищення рівня доходів та соціальної захищеності сільського населення.

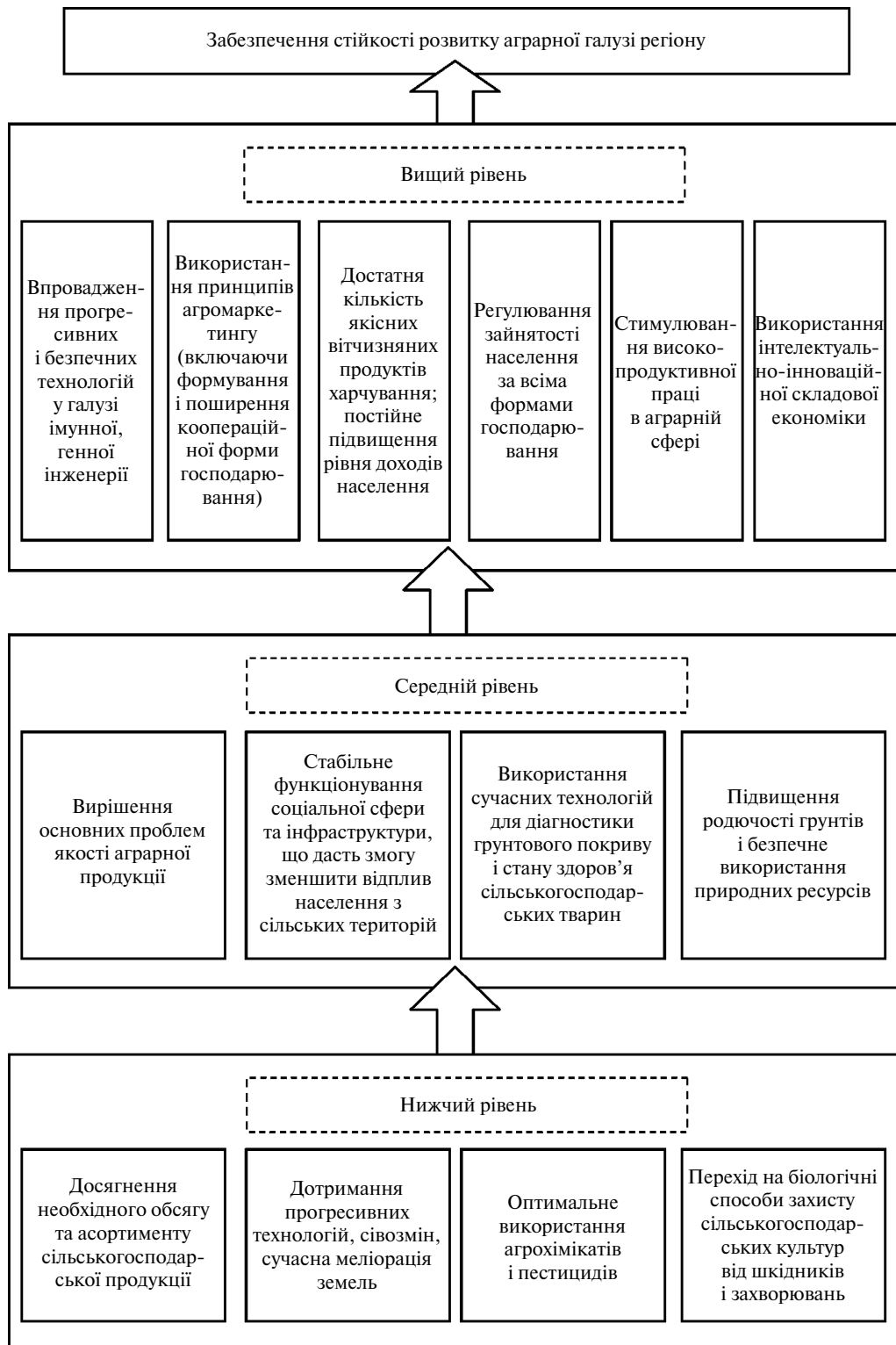

Рис. 3. Рівні стійкості розвитку аграрної галузі регіону

Складено авторами за [11].

Для забезпечення стійкості розвитку аграрної галузі велике значення має управління процесами, які відбуваються в її системоутворюючих елементах. Дійсно, будь-якій існуючій організаційній структурі повинна відповідати адекватна система державного управління, оскільки без неї не обходиться жодна країна. У нас таким органом управління є Міністерство аграрної політики та продовольства України і його регіональні підрозділи.

Для реалізації управлінських впливів в аграрній галузі регіону доцільно застосовувати загальний кібернетичний метод, запропонований засновником кібернетики Н. Вінером [12], який був вдало використаний і у сільському господарстві А.Ф. Чудновським [13]. За такого підходу для управління стійкістю розвитку аграрної галузі доцільно спочатку визначити: вхідні та вихідні інформаційні потоки аграрної економічної системи регіону; принципи побудови і функціонування моделі управління стійкістю розвитку аграрної економічної системи регіону; цільову функцію, види і завдання управління стійкістю розвитку аграрної економічної системи регіону.

Розглядаючи стійкість розвитку аграрної галузі регіону саме з цих позицій, можна подати її як систему, сформовану з таких взаємозв'язаних складових: процесів виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, ринку засобів виробництва і послуг, ринку сільгосппродукції та продовольства, чинного економічного механізму управління (рис. 4). Взаємозв'язок цих складових утворює так звану модель управління стійкістю розвитку аграрної галузі регіону.

Входом моделі управління стійкістю розвитку аграрної галузі регіону, з одного боку, є грошові потоки, попит населення на сільськогосподарську продукцію та продовольство, а з іншого — пропозиція господарюючих суб'єктів двох основних видів товарних груп: ресурсів та послуг, а також засобів та предметів праці. Ресурси та послуги представлені кваліфікованою робочою силою, виробничо-технічними послугами (ремонт і обслуговування сільськогосподарської техніки, транспортні перевезення, електро- і газопостачання тощо), послугами з підготовки кадрів, наукового забезпечення, рекламно-інформаційними послугами і т. п.

До складу другої товарної групи входять: виробничі будівлі, споруди, сільськогосподарські машини та обладнання, транспортні засоби і т. д., а також добрива, комбікорми, паливо, основні й допоміжні матеріали тощо.

Виходом даної моделі є, з одного боку, сукупна пропозиція сільськогосподарських підприємств, підприємств із зберігання та переробки, а також особистих селянських господарств населення у вигляді безпосередньо сільськогосподарської продовольчої продукції і товарної продукції харчової промисловості, а з іншого — їх попит на засоби виробництва і предмети праці, різноманітні ресурси та послуги. Збалансованість сукупного попиту і сукупної пропозиції господарюючих суб'єктів із сукупним попитом населення на продовольство визначає рівноважні ціни на засоби виробництва, ресурси та послуги, а також на ті чи інші види продуктів харчування.

Центральне місце в запропонованій моделі управління стійкістю розвитку аграрної галузі регіону займає ринок сільськогосподарської продукції та продовольства; ринок же засобів виробництва, ресурсів і послуг має допоміжне зна-

чення. Дійсно, продаж засобів і предметів праці, матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів, надання різноманітних послуг створюють лише умови для забезпечення стійкості розвитку аграрної галузі, зростання виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції.

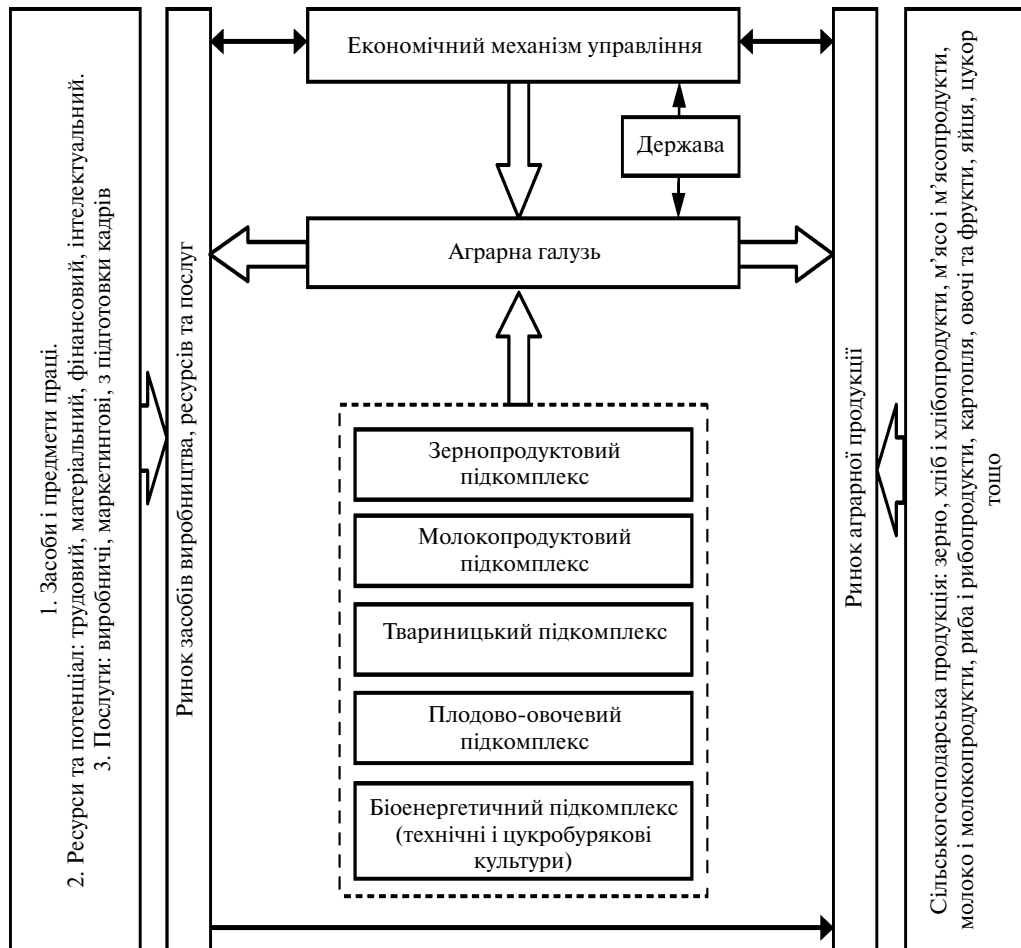

Рис. 4. Модель управління стійкістю розвитку аграрної галузі регіону

Складено авторами за [3].

Зазначимо, що запропонована модель стійкості розвитку аграрного виробництва регіону більше має теоретико-методологічне, ніж практичне значення. Навіть у країнах з розвинутою економікою стійкість розвитку аграрної галузі як країни в цілому, так і окремого регіону не може бути саморегулюючою системою. Держава та регіони зберігають за собою досить широкий спектр регулюючих функцій, основні з яких згруповано на рис. 5.

Слід погодитися з тими авторами [14; 15; 16; 17], які вважають, що державне регулювання стійкості розвитку аграрної галузі повинно мати програмно-цільовий характер і являти собою сукупність правових, економічних, організаційно-адміністративних заходів з необхідними ресурсами, дійовий механізм реалізації поставленої мети і відповідний апарат управління, який міг би забезпечити прямі й зворотні зв'язки держави (регіонів) з виробниками і споживачами аграрної

продукції. Держава та регіони повинні, з одного боку, гарантувати сільськогосподарським товаровиробникам таку прибутковість, яка була б достатньою для забезпечення розширеного відтворення і не руйнувала при цьому ринкових механізмів саморегуляції, а з іншого — здійснювати заходи щодо захисту інтересів споживачів і населення в придбанні за доступними цінами необхідних продовольчих товарів заданої якості.

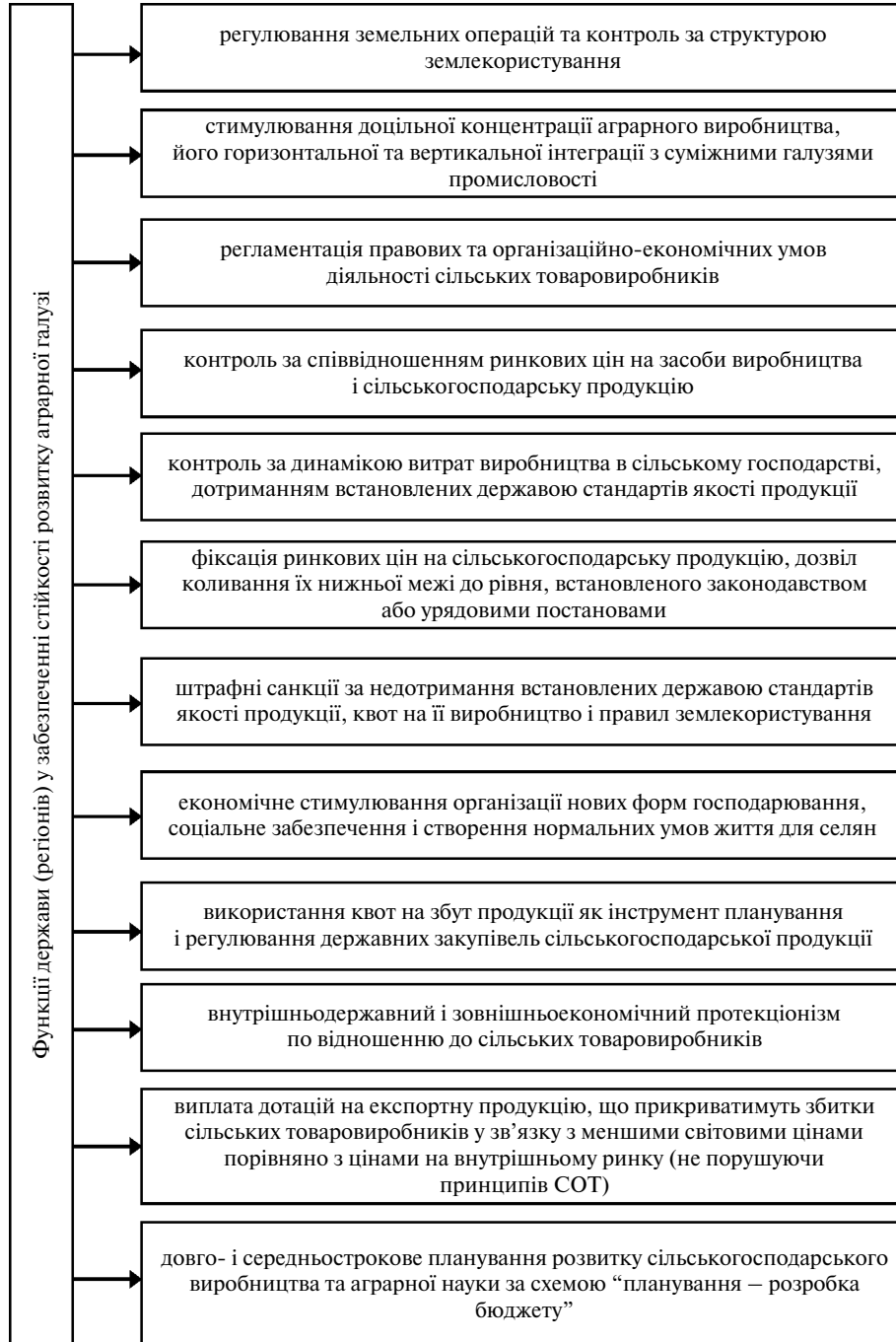

Рис. 5. Функції держави у забезпеченні стійкості розвитку аграрної галузі

Складено авторами за [11].

Досвід українських регіонів показує, що одним з ефективних інструментаріїв державного регулювання розвитку аграрної галузі регіону може стати індикативне планування, методика, технологію і організацію якого слід будувати з огляду на ринкові умови. Система індикативного планування повинна відповідати таким вимогам:

- формуватися на існуючих повноваженнях регіональних органів виконавчої влади;
- містити інформацію, яка становить інтерес для підприємців і потенціальних інвесторів з огляду на напрям соціально-економічного розвитку регіону, переваги економічної політики регіональних органів влади, фактори, які визначають інвестиційний клімат, тощо;
- мати спадковість і зв'язок з довгостроковою стратегією соціально-економічного розвитку країни.

Розробку індикативного плану розвитку аграрної галузі регіону слід ув'язати з ухваленою концепцією розвитку регіону, на основі якої і формується стратегічний план розвитку. Він має базуватися на прогнозуванні, яке правомірно розглядати як складову індикативного планування. Для побудови ефективної системи управління стійкістю розвитку аграрної галузі регіону, забезпечення її стабільного зростання необхідно раціонально поєднати дії всіх суб'єктів управління аграрними відносинами, а саме – державне регулювання, ринкову самоорганізацію і управління аграрною сферою.

Взаємодія цих трьох елементів реалізується таким чином: держава регулює і стимулює розвиток аграрної галузі, сприяє організації галузевого самоврядування; ринкова саморегуляція формує економічні інтереси суб'єктів аграрного ринку; галузеве самоврядування “доповнює” державу, вказує аграрному бізнесу цілі, напрями і перспективи розвитку.

Удосконалюючи управління розвитком аграрної галузі регіону, необхідно забезпечувати розумний баланс економічних інтересів між державою, ринковою саморегуляцією та галузевим самоврядуванням, запроваджувати громадський контроль за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування. Дослідження, проведені нами у Вінницькій області, переконливо довели важливість громадського контролю та громадянських ініціатив для прийняття обґрунтованих управлінських рішень,

Слід підкреслити, що значимість аграрної галузі для економічного розвитку країни вимагає цілеспрямованих зусиль з боку не тільки держави, але і приватного бізнесу. Важливим інструментом у цьому випадку може бути розробка прогнозних сценаріїв розвитку сільського господарства на тривалу перспективу, використання яких дозволить виробникам сільськогосподарської продукції краще орієнтуватися в ситуації на аграрному ринку та ефективніше впроваджувати сучасні досягнення науки і практики у свою діяльність, сприяючи тим самим удосконаленню виробничої, соціальної та економічної складових стійкості розвитку аграрної галузі.

Список використаної літератури

1. *Маркс К.* Капітал. – 3-е изд. – В 3 т. – М. : Политиздат, 1972. – 2457 с.
2. *Вольвач Ф.В., Доброход М.І.* та ін. Стійкий екологічно безпечний розвиток в Україні : навч. посіб. ; [за ред. Доброхода М.І.]. – К. : МАУП, 2002. – 104 с.

3. Аксаева А. Условия устойчивого развития аграрной сферы экономики // АПК: Экономика, управление. — 2002. — № 6. — С. 14–18.
4. Долішній М.І. Економічний розвиток і екологічна безпека: шлях України / Проблеми сталого розвитку : зб. наук. доп. — 2-ге вид. — К. : БМТ, 1998. — С. 36–41.
5. Загайтов И.Б., Половинкин П.Д. Экономические проблемы повышения устойчивости сельскохозяйственного производства. — М. : Экономика, 1984. — 350 с.
6. Ястремский Б.С. Некоторые вопросы математической статистики. — М. : Госстатиздат, 1961. — 136 с.
7. Четвериков Н.С. Статистические и стохастические исследования. — М. : Госстатиздат, 1963. — С. 57–104.
8. Козловський С.В. Управління сучасними економічними системами, їх розвитком та стійкістю : моногр. — Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2010. — 432 с.
9. Калетник Г., Козловський С., Козловський В. Стійкість економіки як фактор безпеки та розвитку держави // Економіка України. — 2012. — № 7. — С. 16–25.
10. Барановський В. Територіальна модель дослідження сталого екологічного розвитку України // Економіка України. — 1998. — № 8. — С. 76–82.
11. Управление агропромышленным комплексом ; [под ред. В.В. Кузнецова]. — М. : ИКЦ "МарТ"; Ростов-на-Дону : Издательский центр "МарТ", 2003. — 416 с.
12. Винер Н. Кибернетика и общество. — М. : Тайдекс Ко, 2002. — С. 39.
13. Чудновский А.Ф. Кибернетика в сельском хозяйстве. — М. : Колос, 1965. — 152 с.
14. Попельнюхов Р.В. Теоретико-методичні засади макроекономічної стабільності // Економіка та держава. — 2009. — № 12. — С. 58–61.
15. Павловський М.А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія). — К. : Техніка, 2001. — 312 с.
16. Удовіченко М.О. Економічна стійкість аграрних підприємств: фактори, види, модель побудови // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — 2012. — № 2. — С. 185–189.
17. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. — 2-е вид., доп. і перероб. — К. : Логос, 2001. — 380 с.

References

1. Marx K. *Kapital* [Capital]. Moscow, Politizdat, 1972 [in Russian].
2. Vol'vach F.V., Dobrokhod M.I. et al. *Stiikiy Ekologichno Bezpechniy Rozvytok v Ukraini, za red. Dobrokhoda M.I.* [Sustainable Ecologically Safe Development in Ukraine], edited by M.I. Dobrokhod. Kyiv, MAUP, 2002 [in Ukrainian].
3. Aksaeva A. *Usloviya ustoichivogo razvitiya agrarnoi sfery ekonomiki* [Conditions for the sustainable development of the agrarian sphere of the economy]. *APK: Ekonomika, Upravlenie — AIC: Economy, Management*, 2002, No. 6, pp. 14–18 [in Russian].
4. Dolishnii M.I. *Ekonomichniy rozvytok i ekologichna bezpeka: shlyakh Ukrainy, v: Problemy Stalogo Rozvytku* [Economic development and ecological safety: Ukraine's way, in: Problems of Sustainable Development]. Kyiv, BMT, 1998, pp. 36–41 [in Ukrainian].

5. Zagaitov I.B., Polovinkin P.D. *Ekonomicheskie Problemy Povysheniya Ustoichivosti Sel'skokhozyaistvennogo Proizvodstva* [Economic Problems of Enhancement of the Agricultural Production Stability]. Moscow, Ekonomika, 1984 [in Russian].
6. Yastremskii B.S. *Nekotorye Voprosy Matematicheskoi Statistiki* [Some Questions of Mathematical Statistics]. Moscow, Gosstatizdat, 1961 [in Russian].
7. Chetverikov N.S. *Statisticheskie i Stokhasticheskie Issledovaniya* [Statistical and Stochastic Studies]. Moscow, Gosstatizdat, 1963, pp. 57–104 [in Russian].
8. Kozlovs'kyi S.V. *Upravlinnya Suchasnymy Ekonomichnymy Systemamy, Ikh Rozvytkom ta Stiikisty* [Control over Modern Economic Systems, Their Development, and Stability]. Vinnytsya, Merk'yuri-Podillya, 2010 [in Ukrainian].
9. Kaletnik G., Kozlovs'kyi S., Kozlovs'kyi V. *Stiikist' ekonomiky yak faktor bezpeky ta rozvytku dergavy* [Stability of the economy as a factor of the safety and the development of a state]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2012, No. 7, pp. 16–25 [in Ukrainian].
10. Baranovs'kyi V. *Terytorial'na model' doslidzhennya stiikogo ekologichnogo rozvytku Ukrainy* [The territorial model of study of Ukraine's stable ecological development]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1998, No. 8, pp. 76–82 [in Ukrainian].
11. *Upravlenie Agropromyshlennym Kompleksom, pod red. V.V. Kuznetsova* [Control over an Agriindustrial Complex], edited by V.V. Kuznetsov. Moscow, Rostov-on-Don, MarT, 2003 [in Russian].
12. Wiener N. *Kibernetika i Obshchestvo* [The Human Use of Human Beings: Cybernetics and Society]. Moscow, Taideks, 2002, p. 39 [in Russian].
13. Chudnovskii A.F. *Kibernetika v Sel'skom Khozyaistve* [Cybernetics in Agriculture]. Moscow, Kolos, 1965 [in Russian].
14. Popel'nyukhov R.V. *Teoretyko-metodychni zasady makroekonomichnoi stabil'nosti* [Methodical-theoretic principles of macroeconomic stability]. *Ekonomika ta Derzhava – Economy and State*, 2009, No. 12, pp. 58–61 [in Ukrainian].
15. Pavlovs'kyi M.A. *Strategiya Rozvytku Suspil'stva: Ukraina i Svit (Ekonomika, Politologiya, Sotsiologiya)* [Society's Development Strategy: Ukraine and the World (Economy, Politology, Sociology)]. Kyiv, Tekhnika, 2001 [in Ukrainian].
16. Udovichenko M.O. *Ekonomichna stiikist' agrarnykh pidpryemstv: faktory, vydy, model' pobudovy* [Economic stability of agrarian enterprises: factors, types, model of formation]. *Visnyk Polt. Derzh. Agrar. Akad. – Bull. Poltava State Agrar. Acad.*, 2012, No. 2, pp. 185–189 [in Ukrainian].
17. Zinovchuk V.V. *Organizatsiini Osnovy Sil's'kogospodars'kogo Kooperatyvu* [Organizational Foundations of an Agrarian Cooperative]. Kyiv, Logos, 2001 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 9 квітня 2014 р.